

במשעורֵי ההסידות

להבין ולהשכיל בדברי רבותינו בעש"ט הקדוש

גליון י"א | חג המצות תשפ"ד

המועדים (ב) פסח

תפיסת מציאות ה' הסובבת כל עלמין, נתייחדה לבני ישראל בלבד, והיא הנמשכת בחג הפסח על ידי מצוות המצה. וזו לשוננו בד"ה ששת ימים.

"...והנה ידוע דגם חסידו אוה"ע מאמינים ומשיגים בכוח הפועל האלוקי בנפעלים שהוא מאין ליש וקצת מהם יתפעלו מזה וישמרו מעשות רע וא"כ מה זו האמונה שנתייחדה לבני". אמנם העניין הוא דאם לא תהיה ההתפעלות רק מהתבוננות יש מאין בלבד, לא לזו הושפלה הנפש שהרי גם חסידו אוה"ע יכירו בזה, והרי נאמר 'אתה הראית לדעת כי ד' הוא האלקים' וזאת היא האמונה, משא"כ כח הפועל בנפעל לא יתכן לקרות אמונה, כי עיני בשר ג"כ ישיגו... הנה מצוות היחוד בקרי"ש... הוא מדריגה גבוהה הרבה... ענין ה' אלהינו ה' אחד, הוא בחי' השגת מהותו ועצמותו ית'. משא"כ השגת כח הפועל בנפעל אינו אלא השגת מציאותו בלבד כנ"ל. והוא והאבת את ד' אלוקיך, המיוחד לנפש האלוקית בלבד כי זאת היא הנקרא אמונה שנתייחדה לבני" בלבד והוא שיאמינו בחי' סובב כל עלמין שלמעלה מעלה מנגד השתלשלות ונגד השפעה או התפשטות וגילוי אור אלא מבחי' העצמות והמהות של אא"ם ב"ה... בכני" בלבד הוא שנשפל וירד להיות משכנו בהם בהבלשה בעצמם... וכידוע לעצמותו ומהותו ית' אין לאוה"ע חלק כלל, רק ישראל לבדו 'חלק אלוק' והוא 'אני' ה' אלוקיך' פ' 'אני כי שאנכי'."

'השגת מהותו ועצמותו': הנה הוא מאמר ארוך עם כמה ביאורים אבל מהתמצית שהוכחה כאן, יש להבין כדלהלן; מה העניין ומדוע לא יוכלו האומות להאמין גם ב'מציאות העליונה הסובבת כל עלמין', ורק בני" יאמינו בכך. שהרי האומות של זמננו לאור התפתחות המדע המסכיר את ה'עולם כמנהגו נוהג' של הטבע הקרוב אלינו על פני כדור הארץ ומסביבו, אינם מאמינים כיום גם בבחינת 'ממלא כל עלמין'. ואילו האומות דאו שלא הבינו כל זאת, ועדיין האמינו שיש כוח אלוקי הפועל בנפעל המחיה וממלא ממש את העולם הנפלא הנראה לעינינו, מה כל כך קשה להם להאמין בדבר הגיוני ומובן עד מאוד; שמקורו של אותו כוח ממלא הוא - באלוק הנמצא מעל לכל וסובב לכל אותם עולמות. וביותר יש להבין את מילותיו השייכות כמה שכתב ש'ענין ה' אלהינו ה' אחד, הוא בחי' השגת מהותו ועצמותו ית'. משא"כ השגת כוח הפועל בנפעל אינו אלא השגת מציאותו בלבד, וכי מי יוכל להשיג את מציאותו ועצמותו יתברך. הלא 'לא ישיגוהו משיגי הגוף כלל' ואפי' השגת מציאותו - בהשגה ולא באמונה בלבד - הוא עניין גדול ונורא, ואיך יאמר שכני" משיגים' את 'עצמותו ומהותו'."

'שקוראו אבא אבא': וכדי להבין פשר דבר, נמשוך במשל הנפלא (שם) על גילוי האלקות בצי"מ שנמשכו על ידי מצוות המצה, שהיו גבוהים ועצומים ולמרות כן ב'קטנות' גדולה.

"...כונת הוזהר המצה נק' מיכילא דמדימונות. פ' ע"י המצה נמשך האמונה הנ"ל בכני" בבחי' עצמות אא"ם ב"ה שלמעלה מבחי' התפשטות וגילוי אור. והטעם שעי' המצה דוקא. הנה יש להקדים בה מאור"ל דאין התינוק יודע לקרות אבא ואימא עד שישמע טעם דגן דוקא... דאינו אומר אלא יודע לקרות אבא כו', פ' הקריאה בלבד שקוראו אבא אבל אינו בידיעה וחיבה אמיתית באיכות העניין אך שהוא אביו, דהיינו שהולידו וכיוצא, שיש בו כמחות אביו ואיכות רחמנותו ואהבתו אליו במה שיש ומפרנסו בו'. שהרי אין התינוק הקטן מכיר כלל זה וע"כ הוא קוראו אבא אבא כשהוא ג' שנים ופחות כידוע, ונמצא שהדבר זה שיועד לקרות, אין ידיעה זו מצד עצמות השגתו, אלא ידיעה זו נמשכת למעלה מן הדעת כו' ואיננה למעלה מן הדעת לגמרי, שהרי יודע ע"פ לקרות, דהיינו שמכירו בהכרה גמורה, ולא יפנה לקרות ולזולתו אבא כו'... והנמשל מזה יובן למעלה למשכיל, בבחי' כני" בצאתם ממצרים שהיו בבחי' קטנות המחין מאד ומאד... שאינו יודע רק לקרות אבא כו'. והוא שקוראו לעצמות אא"ם ב"ה 'כי אתה אבניו'. וזה היה ע"י מצות אכילת מצה בליל הראשון דהיינו כשטעמו טעם דגן בו או נכנס בהם מה שלמעלה מן הדעת שהוא השגת מהות אור א"ם ב"ה דלית מהחשבה

למען תזכור את יום צאתך; בכמה מספרי ראשונים החסידות מווכר העניין הייחודי, שעל האדם לזכור תמיד את ראשית ותחילת עבודת ה' שלו, כעניין שאנו מצווים תמיד לזכור את יציאת מצרים.

"...שכ"א ישראל בפרט, צריך להזכיר א"ע ההתחלה שלו היינו בנקודה ראשונה והתעוררות ראשון שלו שנדבה לבו לגשת אל הקודש. ואף שראית קטנה - נכלל בה כל המצוות ומע"ט שבחמשך הזמן. והוא ג"כ למען תזכור את יום צאתך מאמ"ט כל ימי חיך שכל ימי חיך צריך להזכיר א"ע בהנקודה הראשונה והתעוררות ראשון הנקרא יצי"מ..." (אהבת שלום תורע ד"ה אשה)

וכן הוא בשפת אמת תבא תרל"ב ב ד"ה במדרש

"...המצוה לספר יצי"מ. והיינו בכל יום. וכל אדם במקום שהוא - צריך לזכור ראשית שלו... וכן שבאנו לא"י ה' צריכין לזכור שהקב"ה הוציאנו ממצרים והביאנו לא"י. וזמן כן יש יצי"מ לכל איש ישראל ולכך מוזכרין יצי"מ בכל יום..."

והדברים נפלאים להבנים, מה גדולתה של אותה התחלה, שבד"כ אינה בהשגה שלימה ולפעמים אף בדמיונות גמורים של גדלות ורוממות הפגים לאחר זמן לאור המציאות הממשית הנחווית לאחר חזוק החסידות בתחילתו, ומה יש כל כך להיתלות בה ולזכור אותה 'כל ימי חייו'. ועוד צריך להבין את הדמיון בין הנקודה הראשונה של עבודת ה', שאצל רוב האנשים אולי אפי' לא קיימת כלל כעניין מיוחד, ולבין עניין יציאת מצרים, ששם זכינו לחירות עולם משעבוד מרו אוים, בגילוי שכינה באותות ומופתים, שהם יסוד אמונתנו ואומנתנו, שבוודאי צריך לזכור אותם.

'האב האוהב את בנו': בקדושת לוי - דרוש לפסח בד"ה ענין פסח כתב הגדה מקיפה בזה הפסח שבו הקב"ה מדבר אתנו לפי השגתנו בניסים ונפלאות משני טבע.

עניין פסח שנמצא בדברי רבותינו ז"ל שהוא מלשון פ"ה ס"ח. להבין הדבר על דרך זה... או יאמר לפי שכולם בחכמה עשית, כל מה שנמצא בעולם הכל נעשה בחכמה נפלאה, נמצא כשהקדוש ברוך הוא משנה סדרי בראשית כביכול הוא ביטול חכמתו. על דרך האב האוהב את בנו קטן לאהבתו הוא מצמצם את שכלו הגדול ומדבר עם הבן כפי השגתו, כך כרוב אהבתו יתברך עושה לנו ניסים ונפלאות ומשנה סדרי בראשית. וזהו פ"ה ס"ח, מלשון 'שחן נבעת עולם' שהוא ירידה ממדריגתו."

וברוח חפץ הפסח המלווה בקמושיות העינים והתשובות אליהם, נביא על זאת את תמצית הדברים היסודיים שב'סידור הרב' אודות העניין העיקרי שנחדש באמונתנו ביציאת מצרים וישעליו מיוסדים מצוות החג, נוסף עוד כמה שאלות ותשובות שיובנו הדברים בס"ד גם לאנשים כערכנו.

סובב וממלא כל עלמין - יש ואין: ידוע שאמונת ישראל בהקב"ה שנועה ועומדת על שני תפיסות, האחת - מציאות ה' עליונה כ'אור אין סוף' שאינה מתלבשת כלל בעולמות, ולפני מציאות זאת, אין כל הבריאה קיימת ונחשבת כלל. 'כולא קמיה כלא חשיב'. מציאות זו נקראת 'סובב כל עלמין' והיא מציאות המקיפה ומסובבת את הבריאה ואינה נתפסת בתוכה. לכן היא נקראת גם 'אין', ולא שהיא איננה ח"ו, אלא היא מציאות גמורה שאף יש לצדיקים כו'. והשגה, מכל מקום א"פ להמחיש ולהשיגה, ועל כן שמה 'אין'. וכמו שהשגת ב'בארוכה בספר התניא (פ' טו) התפיסה השנייה היא מציאות ה' נמוכה יותר - כאור המתלבש ומחיה את כל הבריאה על כל פרטיה בכל רגע, אך מסתיר את עצמו כאורו של ה', והבריאה נראית כמילו מציאותה קבועה ונמשכת ומעצמותה בלבד. מציאות נקראת 'אין' כ'אור כל עלמין', וגם 'יש' הנמשך מהאין, היכולת להיתפס ולפעול על ידי הנבארים. וכמש"ש ש"ם (פ' טו). לדבריו, תפיסת מציאות ה' הממלאת כל עלמין, אינה כלל בגדר אמונה והיא מוחשית וניכרת עד שאף האומות העולם [אלו שהיו בזמן] מכירים ומודים על כך. אבל

תפיסה ביה כלל לתוך דעת והכרה ע"פ שידעו לקרות אבא כו' בבחי' ביטול גדול לאביו מי שאביו..."

אם נתעמק ונרחיב את המשל המציאותי הזה נראה כי הוא מסביר שיש גם אצל התנוק שני תפוסות במציאותו של אביו. שהרי בוודאי אף שהתנוק מוכיז ומזהה היטב את הוריו ולא יחליפם באנשים אחרים כלל, ישתעשע בהם וכן מרגיש הוא בטוח בקרבם ואם יעדרו אף לרגע יכבה מאוד ויאבד את כל בטחונו בקיומו. ומכל מקום הרי אין לו כל מושג במשמעות העניין הגדול והאחריות העצומה של להיות אב ואם. ובוודאי שאינו יכול להעריך את ההשקעה העצומה של הזמן והכוחות הסובבים אותו לגדלו ולהשיג עליו בהתמידות ולדאוג לכל צרכיו. ואף שיעקרו ומכריעו של קשר זה, היא אהבה גדולה עד אין קץ להשתעשע עמו להתפעל מכל יכולותיו ובכך לעודדו בשמחת קיומו ולפתח כשרונותיו. מכל מקום, הוריו גם מנהלים אתו קשר 'קטנוני' של 'שקטן ועונש' לפי ערכו, אשר ממלא את מדינתו הש"כר והעונש' שלהם עומדת כנגד האהבה הגדולה שלהם אליו שלא תיפסק בשום פנים ואופן ונועדה רק לחנכו לפי דעתו הקטנה. כל ענייניו ודמיונותיו רצונותיו משחקיו וצעצועיו ואפי' מאכלו ובגדיו, וכל מה ששירו ויצאו לו, הם 'קטנות' זעירה, ואין להם שום ערך עצמי אצל אביו ואימו, כלפי כנגד עסקיהם בענייניהם, והם אצלם ממש כלום בלתי 'כולא קמיה כלאי' וכל התנהגותו הטהרה או הרעה היא בחי' 'אם צדקת מה תיתן לו'. אבל מפני שהם ענייניו של ילדם הקטן האהוב להם, מפני שדומה להם עצמם בתכונותיו ובעולותיו ויש בו חלק מהם והוא עצמם וברשם, אשר מוכח זה בכתיד ימשיכים וימלא את מקומם, הנה באהבתם אותו, יחשיבו מאוד את ענייניו, וישקיעו בהם את רצונם העצמי הפנימי ביותר והיו מיוחדים ומאוחדים בהם כאילו היו ענייניהם שלהם עצמם. וכל הוראתם וציוניהם אליו הוא מרצונם הפנימי ביותר לחנכו ולחכמו בדרך ארץ ויר"ש. והם יסוככו ויגינו עליו מפני תלאות ה'עולם כמנהגו נוהג' אותם יפגוש בגרותו, ויעשו לו ניסים ונפלאות בהשגת צרכיו ושעשועיו בהפתעות ומתנות שיקבלם מבלי שום תגמול. והנה הפענוש הקטן בדעתו הקטנה - אף שיעריך את הוריו רק לפי אותה מערכת טינה של אהבה הממלאת אותו. ושיעריך לו בקבלת ההפתעות והמתנות, והניסים והנפלאות שנעשים עמו בשעשועיו בגינות ובטילים, ויעשה מדעתו באהבה את המבוקש ממנו לפי ערכו ככל אשר יורו ויצוו אותו, או יתקשר על פי מערכת השכר ועונש הנהוגה אתו והתנהגותו. ואם לא יבינה, יתקשר עליהם ככעס, מיד ירוץ ויחפש. וזה נקרא בעת שחש את גדלותו ביותר מאהבת הוריו, יתחצץ בשובבות וימרה את פיהם. - מכל מקום אף בעת קצפו או מרותו, לא תסור ממנו ההכרה הפנימית על הקשר הקיים מלמעלה לדעתו והבנתו שאין לו קיום בלעדי הוריו. בחי' 'איהו לא חזי ומוזילה חזי'. ולכן אין יסתתר מהם וכדו' אם יראה בשעת מעשה של מסתתרים ממנו, מיד ירוץ ויחפש. וזה נקרא שהפעוט משיג ונוגע לעצמות אבהתם של הוריו הסובבת אותו, אף שאין לו שום הבנה ותפיסה בה. ויכול הוא להיות מתוק מאוד ולהתחמד כלפיהם באיזה עניין בשמחה גדולה מרצונם הפנימי, ובראה שלא להכיעסם, ו'לקרות אבא אבא' שאז תעורר אליו גם אהבתם, ואז תושעה הנהגת השכר והעונש כלפיו, ויסלחו לו על עוונותיו, וגם יתנו לו מבקושו. כמו כן אם יהיה בצרה גדולה מאוד מחמת הפרתו את הוראתם כגון שיפול ויפצע וכדו' בוודאי לא יעמדו אותו במשפט ויחבוקו וינהגו אתו באהבה יתירה. וכך ככל שגדל קצת חודרת אליו ההבנה יותר ויותר, שהנהגתם האמיתית אתו הוא סובבת ומקיימת מעל לעלמו שכלו ודעתו, ולכן הבנה זו מקיימת יותר ויותר את התנהגותו איתם גם על פי דעתו הקטנה על פי רצונם וערכיהם הממלאים אותו ונתפסים אצלו כמה שהם מורים ומצווים אותו. והנה הקשר העמוק והפנימי בין ההורים לילדם נבנה ומתכונן במלוא עוזו ופנימיותו דווקא מפני שהוא מתבטא בדברים קטנים אך עמוקים הניתנים לביצוע בימי הקטנות, והוא הבסיס לכל הקשר ביניהם לכל ימי חייהם. ילדים שמסיבה כלשהו רח"ל אינם עובדים את השלב הזה עם הוריהם, כגון שחיים באיזה מוסד או משפחה ששם הם מקבלים אכנס את כל התנאים, אבל חסוכים בכך לכל ימי חייהם. וזו התשובה מדוע כל כך חשובה אצל צדיקי החסידות ה'נקודה ראשונה והתעוררות האשון' בעבודת ה'. וכל זה דוגמא לגדול האור של האהבה והקירבה העצומה שהתגלו ביציאת מצרים, שהתבטאו דווקא בקטנות עצומה של סוג הניסים והנפלאות שהיו שם, אבל היא מגלה אהבה עמוקה שטעמה נשאר לכל החיים. כמו שכתב בדרוש לוי - דרוש לפסח

הוא בקטנות. אבל כשבא האדם לגדלות השכל ומשיג את הבורא ברוך הוא מחמת השכל נקרא חכם, ואומר למה העדות והחוקים והמשפטים כו. והתירץ על זה, כי אפשר ליפול בקטנות השכל, על כן צריך להאמין בנשים ובנפלאות שיעשה הקדוש ברוך הוא עמו ונשאר טמם זה תמיד. וזה אין מפטירין אחר הפסח כו'."

בין 'משוהו' ל'מישוהו': המציאות עצמה היא משל מקורב להבין שהשגה והגעה עליונה כזו לעצמותו מהותו של הקב"ה אין לאוה"ע כל השגה וקשר אליה כעם וכאומה, אף שיתכן שיאמינו במציאות כזו. שהרי היקום כולו הוא כדוגמת מכות ה'סכסום' וכדו', המורכבת בחכמה רבה ופועלת מתוך תוננים רבים, המכריחים כל בר דעת להבין כי הוא נוצרה ומפועלת בידי בעל שכל ורצון כוונה ותבונה, ויש בה את 'כוח הפועל בנפעל'. אך מתוך כללי ההפעלה של המכונה הניתנים לציבור, א"א ליצור שום קשר אישי אליו, או אל מנהל הבנק והסניף לבקש שישנה משוהו מכללי המכונה במשיכה והפקדה. המכונה אינה אלא 'משוהו' מסויים, הפועל בחכמה רבה, אך אין דרך לאדם פשוט להגיע ממנה ל'מישוהו' מסויים, בר דעת רצון ושכל. אמנם עשיר גדול בעל נכסים, מרוב חשיבותו והעניין הגדול של הבנק בו, מיד יופנה על ידי המכונה עצמה אל האיש האחראי על הבנק לסייעו בכל ענייניו. והנמשל מובן - בניגוד לתפיסת אמנות התיפלות של הנוצרים והמוסלמים, המחייבת לשישתם - ולכ"א מהם - לכפות ככוח רשע וזדון את כל באי העולם לאלוהותם כאשר היא לדעת מאמיניהם חלק מהמערכת וכללי הקיום המוכרחים ההלל עולמיים. הרי זרע ישראל זוכים להשיג, גם בתוך הכללים של העולם, את המפעיל, שהוא - 'מי שאמרו ויהי העולם', 'לאנכי מי שאנכי' הסובב את כל העולמות, אבל בדר רק בנו לעמו ונתן לנו תורה ומצוות והוא עוזר ומושיע ומגן בכל ענייניהם עד 'שיקראו אותו כי אתה אביו'."

השגה ואמונה: השגה והכרה זו במציאות ה' העליונה (אף שהייתה להם כבר בדרך אמונה מהאבות שהם השיגו יהודים) נלווה בלבבות ישראל בגאולת מצרים כאשר ראו באופן מוחשי ביותר את יכולת הקב"ה בעשר המכות, והבינו כי הוא כלבד המשרחרם במשעבוד מצרים, והרגישו את תלותם המוחלטת בו לחירותם, והלכו אחריו באהבה עצומה לארץ אל זרועה. - הכרה שעברה באמונה בצורה קבועה [עד זמנו של בעה"ת] לכל יהודי בלי קשר למצבו, כחלק מתפיסתו את עצמו. והיא מכונה בשם 'אהבה מסותרת' (בתיאור פרק טו) שהיא הבסיס לכל עבודת ד'. זה ההסבר לדבריו 'להשגת' ישראל, והוא מבוסס על נגיעתו והישג ד', של אהבה וקירבה באמונות ומיתלים ובמעשה מצוותיהם, במהותו ועצמותו של הקב"ה. והשגה זו אינה מושגת בהתבוננות ודעת, שהרי אין לתינוקות כל יכולת לבינה ודעת מושכלים ומוטעמים. אלא היא באה כתוצאה מההכרה בעובדות הנראיות ברורות גם לתינוק - שהוריו אהבים אותו ומאכילים אותו וכל מחסורו עליהם, כשם שהוא קולט את משמעותם של פעולות ומילים ואותיות והגיות של הוריו וזה ההסבר. הכרות יסוד אלו קרואות בלשון חז"ל הקבלה 'חכמה'. ודבונתו לזאת הם מצוות החג - קרבן הפסח ואכילת המצה, וכל מצוות ליל הסדר שישאלו התינוקות ויבינו, ונוכל להעביר אליהם את אמונתנו, ולהגיד להם כי 'בחוק התינוקות ממצרים' כשם שראינו והיינו אנוהו כתינוקות ביציאת מצרים. ואף שאין לנו 'השגה' ייחודית משלנו 'שנבדה ליבו לגשת אל הקדוש', סומכים אנו על אבותינו ורבותינו, ובפרט פנימו אחר השואה הנוראה, שהייתה להם 'השגה' מבוררת במציאות ה' גם בזמננו, עד ששבו לחדש את בנייה של נכסת ישראל במלוא העוז והאומץ, ליעד ולהודיע שלא אחד בלבד עמד עלינו ללכותנו והקב"ה מצילנו מידם'. אותה היא חיים וזוכרים תמיד עורצים לנו להעביר לדורותינו אחרינו. 'ודבריו חיים קיימים נאמנים ונחמדים, לעד ולעולמי ועולמי, על אבותינו ועלנו, ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך'. ואם נוכח נשיג גם אנוהו. כמו שכתב הרצ"ה מלובלין.

"...ותחילת בנין קומת נכסת ישראל היה ביציאת מצרים שנבנו או להיות עם אחד וגוי מיוחד בארץ הל' יתברך, דמתחילה אבות העולם היו יחידים שחפירו ה' יתברך' ו'אמדי שבא משה רבינו ע"ה ויקרם האמניו מיד בה' יתברך וזכות האמונה נגאלו, היינו כי על ידי זה נתעורר האור מעט מעט בקרב לבבם עד שזכו לצאת מאפלה לאור גדול, כי האמונה הוא התחלת השגת אור שכינתו יתברך בתחתונים, כאשר הוא בתכלית ההעלם שאין לו שום השגה כלל, די השגתו זו דרך אמונה פשוטה בלב שיננה בכל ההמונים מישראל דעל זה אמרו (פסח כ"ג ע"ב) בא חבוקו והעמידה על אחת וכו', שהוא עמוד אחד שעליו אנו חיים וקיימים גם בשפלותנו זו שאין שום השגה גלויה בלב. וכל השגת המשיגים גם הם הוא רק דרך אמונה על הרוב, אלא שיש לו זה ויכול לזכות בעיתים מבוזנים, גם להשגה אמיתית המבוררת וניכרת לעיני השכל והלב, וזהו רק לתיודים המשיגים אבל כלל הנכסת ישראל הוא רק דרך אמונה לבד..." (השפחת הרצ"ה - את ט)